

Running head: POSITIEVE DISCIPLINERING, OPVOEDSTRESS EN SOCIAAL-
EMOTIONELE ONTWIKKELING



Universiteit Utrecht

**De rol van ouderlijke positieve disciplineren in de relatie tussen opvoedstress van
moeders en de sociaal-emotionele ontwikkeling van kleuters**

Masterthesis 2014-2015

Dian van Arkel, 4256972

Universiteit Utrecht

Masteropleiding Pedagogische Wetenschappen

Masterprogramma Orthopedagogiek

Datum van inleveren: 07-06-2015

Begeleider: Dr. M. Verhoeven, J.C.T. (Marjolein)

2^{de} Beoordelaar: dr. Kirsten Buist/ drs. Marike Deutz

Voorwoord

Deze masterscriptie is geschreven ten behoeve van het afronden van de Master Orthopedagogiek aan de Universiteit Utrecht. In eerste instantie zou ik een effectiviteitsonderzoek uitvoeren bij mijn stage-instelling. De dataverzameling liep echter niet zoals gewenst en ik ben dr. M. Verhoeven dankbaar voor het op tijd ingrijpen. Dr. M. Verhoeven gaf mij de mogelijkheid om onderzoek te doen met een bestaand databestand zodat ik geen achterstand zou oplopen. In deze scriptie doe ik verslag van het onderzoek wat ik heb verricht naar opvoedstress en de sociaal-emotionele ontwikkeling en de relatie met positieve disciplineren bij kleuters. Ik maak graag van deze gelegenheid gebruik om mijn begeleider dr. M. Verhoeven nogmaals te bedanken voor de ondersteuning en de kritische feedback. Mede door haar tips en aanwijzingen ben ik tot dit eindresultaat gekomen. Daarnaast wil ik mijn vriend, mijn familie en mijn vriendinnen bedanken voor de steun en de oppeppende woorden tijdens het werken aan dit onderzoek.

Dian van Arkel,

Masterstudent Orthopedagogiek, Universiteit Utrecht

Juni, 2015

Samenvatting

Het doel van deze studie was om meer inzicht te krijgen in de relatie tussen opvoedstress van moeders en de sociaal-emotionele ontwikkeling van kleuters en de rol van positieve disciplinering van moeder binnen deze relatie. Aan dit onderzoek hebben moeders van kinderen tussen de 3.7 jaar en 5.5 jaar oud deelgenomen met een gemiddelde leeftijd van 4.8 jaar. De groep kinderen bestond voor 51.2% uit meisjes en 48.8% uit jongens. De data is verworven middels vragenlijsten die ingevuld zijn door 245 moeders. Om de sociaal-emotionele ontwikkeling te meten, is gebruik gemaakt van de Ages and Stages Questionnaire: Social-Emotional [ASQ-SE]. Opvoedstress is gemeten door gebruik te maken van de Nijmeegse Ouder Stress Index-Korte versie [NOSI-K]. Tot slot is gebruik gemaakt van de Comprehensive Early Childhood Parenting Questionnaire [CECPAQ] voor het meten van de mate van positieve disciplinering van moeders. Uit het onderzoek is gebleken dat naarmate moeders meer opvoedstress ervaren het kind meer problemen laat zien in de sociaal-emotionele ontwikkeling. Positieve disciplinering van moeder blijkt hierbij geen rol te spelen. De resultaten benadrukken de noodzaak van vervolgonderzoek naar de relatie tussen opvoedstress en de sociaal-emotionele ontwikkeling.

Kernwoorden: opvoedstress, sociaal-emotionele ontwikkeling, positieve disciplinering, kleuters, moeders

Abstract

The aim of this study was to get a better view of the relation between parenting stress and the social-emotional development of preschoolers and if this association was mediated by positive discipline displayed by the mothers. In this study, the mothers of children participating with children aged between 3,7 years and 5,5 years with an average age of 4,8 years. The group of children consisted of 51.2% of girls and 48,8% of boys. The data was gathered through questionnaires, completed by 245 mothers. To measure the social-emotional development the

Ages and Stages Questionnaire: Social-Emotional [ASQ-SE] was used. Parenting stress was measured by the Nijmeegse Ouder Stress Index-Korte versie [NOSI-K]. The Comprehensive Early Childhood Parenting Questionnaire [CECPAQ] was used to measure positive discipline. Results showed that higher levels of parenting stress were related to more problems in social-emotional development of the child. Positive discipline did not mediate this relation and was unrelated to the child's social-emotional development. These results implicate that there is a need for further research regarding the relation between parenting stress and the social emotional development.

Keywords: parentingstress, social-emotional development, positive discipline, toddlers, mothers

De rol van ouderlijke positieve disciplineren in de relatie tussen opvoedstress van moeders en de sociaal-emotionele ontwikkeling van kleuters

De sociaal-emotionele ontwikkeling houdt in dat het kind zich bewust is van zichzelf, anderen en de omgeving. Het kind leert wat sociaal wenselijk gedrag is en leert daar naar te handelen (Kievit, Tak, & Bosch, 2009). De sociaal-emotionele ontwikkeling start direct na de geboorte, wat zichtbaar is in bijvoorbeeld het uiten van plezier met een glimlach (van Beemen, 2001). De vroege kindertijd (0-4 jaar) lijkt een sensitieve periode voor het leggen van een goede basis voor de verdere sociaal-emotionele ontwikkeling (Landry, Swank, Assel, Smith, & Vellet, 2010). Als de sociaal-emotionele ontwikkeling in de vroege kindertijd niet volgens de verwachtingen verloopt, kan dat van invloed zijn op latere leeftijd. Dit uit zich bijvoorbeeld in driftbuien, angsten en leerproblemen (Gilliom & Shaw, 2004; Wick-Nelson & Israel, 2014). Daarnaast heeft onderzoek aangetoond dat vroege preventie van externaliserende gedragsproblemen bijdraagt aan een gezonde ontwikkeling van het kind (Anastopoulos, Rhoads, & Farler, 2006).

In de kleutertijd speelt opvoeding en ondersteuning van moeders een belangrijke rol in de vorming van een basis voor een gezonde sociaal-emotionele ontwikkeling van het kind (Combs-Orme, Wilson, Cain, Page, & Kirby, 2003; Glascoe & Leew, 2010; Johnson, Ironsmith, Snow, & Poteat, 2000; Rimm-Kaufman & Pianta, 2000). Door opvoedstress is de kwaliteit van de opvoeding en ondersteuning minder dan wanneer moeders geen opvoedstress ervaren. Een risicofactor voor problemen in de sociaal-emotionele ontwikkeling van het kind is de mate waarin moeders opvoedstress ervaren (Victor, Bernat, Bernstein, & Layne, 2006; Williford, Calkins, & Keane, 2007). Opvoedstress zorgt er voor dat moeders minder effectieve opvoedpraktijken hanteren wat kan resulteren in problemen betreffende de sociaal-emotionele ontwikkeling (Calkins, Hungerford, & Dedmon, 2004). Positieve disciplineren is een effectieve opvoedpraktijk die zorgt voor minder problemen binnen de sociaal-emotionele

ontwikkeling (Grusec & Hastings, 2007; Kotchick & Forehand, 2002; Sanders, 2008).

In het huidige onderzoek wordt daarom aandacht besteed aan een mogelijke relatie tussen opvoedstress bij moeders en problemen in de sociaal-emotionele ontwikkeling van kleuters.

Onderzocht zal worden wat de rol van positieve disciplineren is binnen dit verband.

Onderzoek hiernaar is van belang, omdat tot op heden weinig bekend is over de rol van positieve disciplineren binnen de relatie van opvoedstress en problemen in de sociaal emotionele ontwikkeling van kleuters.

Opvoedstress Moeder en Problemen in de Sociaal-Emotionele Ontwikkeling Kind

Chronische stress bij moeders blijkt een direct effect te hebben op de mate van problemen in de sociaal-emotionele ontwikkeling van het kind zoals externaliserende problemen (Hall, Rayens, & Peden, 2008). In het onderzoek van Hall en collega's (2008) is gekeken naar voorspellende factoren die bijdragen aan externaliserend en internaliserend probleemgedrag bij kinderen tussen de twee en zes jaar oud. Opvoedstress kan worden gedefinieerd als de mate waarin de ouder zich niet berekend voelt op de opvoedtaak en zich daarin ongeschikt en nerveus voelt (de Brock, Vermulst, Gerris, & Abidin, 1992). Uit onderstaande studies komt naar voren dat opvoedstress een risicofactor is voor de sociaal-emotionele ontwikkeling van het kind op diverse leeftijden. Het onderzoek van Bagner en collega's (2009) richt zich op het verband tussen opvoedstress bij de ouder die optreedt als het kind vier maanden oud is en probleemgedrag van het kind op latere leeftijd. Het blijkt dat opvoedstress een voorspeller is voor externaliserend probleemgedrag bij het kind van 3 jaar oud. Opvoedstress tijdens het eerste levensjaar van het kind blijkt gerelateerd aan meer probleemgedrag op 7-jarige leeftijd (Benzies, Harrison, & Magill-Evans, 2004). Renk, Roddenberry, Oliveras en Sieger (2007) onderzochten de relatie tussen opvoedstress bij de moeder en probleemgedrag bij het kind met een gemiddelde leeftijd van 7 jaar. Moeders met

een hoge mate van opvoedstress signaleerden meer internaliserend en externaliserend probleemgedrag bij het kind (Renk et al., 2007).

Op basis van bovenstaande onderzoeken wordt verwacht dat een hoge mate van opvoedstress gepaard gaat met meer problemen in de sociaal-emotionele ontwikkeling van het kind. Het is niet duidelijk hoe opvoedstress tot meer problemen in de sociaal-emotionele ontwikkeling kan leiden. Wellicht is de mate van positieve disciplinerend voor het verband tussen opvoedstress van moeder en meer problemen in de sociaal-emotionele ontwikkeling.

Problemen in de Sociaal-Emotionele Ontwikkeling van het Kind en Positieve

Disciplinerend door de Moeder

De omgeving - waaronder de opvoeding - is van grote invloed op de vroege sociaal-emotionele ontwikkeling van kinderen (Combs-Orme et al., 2003; Glascoe & Leew, 2010). Er zijn tal van opvoedgedragingen, zoals negatieve en positieve disciplinerend, die van invloed kunnen zijn op de sociaal-emotionele ontwikkeling van een kind. Positieve disciplinerend is een onderdeel is van ouderlijke controle (Rimm-Kaufman & Pianta, 2000; Verhoeven, van Baar, Dekovic, & Bodden, 2010; Verhoeven, Junger, van Aken, Dekovic, & van Aken, 2007). Positieve disciplinerend omvat het geven van uitleg door een ouder bij het corrigeren van het gedrag van een kind (inductie) en het bekrachtigen van positief gedrag (belonen) (Kiff, Legua, & Zalewski, 2011; Krevans & Gibbs, 1996; Verhoeven et al., 2007; Verhoeven et al., 2010). Wanneer een ouder inductie inzet, ontwikkelt het kind meer empathie en prosociaal gedrag (Hoffman, 2000). Het kind leert zich dan in te leven in anderen, door middel van geleerde regels en aangeleerde normen en waarden (Karreman, van Tuijl, van Aken, & Deković, 2009). Naast inductie is belonen ook een onderdeel van positieve disciplinerend. Belonen kan volgens de sociale leertheorie van Bandura (1977) een motiverende werking hebben om het gedrag van het kind te veranderen en te sturen. Het belonen van gedrag leert het kind dat het

vertonen van dat gedrag positieve gevolgen heeft. Hierdoor zal het kind vaker zulke gedragingen laten zien (Ramaswamy & Bergin, 2009).

Positieve disciplineren fungeert tevens als protectieve factor voor het ontwikkelen van probleemgedrag op latere leeftijd (Whittaker, Harden, See, Meisch, & Westbrook, 2011). Zo blijkt uit de longitudinale studie van Karreman en collega's (2009), gericht op kinderen van 3 tot en met 4,5 jaar oud, dat positieve disciplineren dient als protectieve factor voor het ontwikkelen van externaliserende problemen op latere leeftijd. In het huidige onderzoek wordt verwacht dat wanneer moeders vaker positieve disciplineren toepassen tijdens het opvoeden, er minder problemen zullen zijn in de sociaal-emotionele ontwikkeling van het kind.

Opvoedstress Moeder en Positieve Disciplineren Moeder

Op basis van het model van Belsky (1984), waarin determinanten zijn weergegeven die van invloed zijn op het opvoedkundig handelen van de ouder, wordt verwacht dat er een verband is tussen opvoedstress en de mate van positieve disciplineren van moeders. Er zijn drie aspecten die de opvoeding beïnvloeden: factoren die bij de ouder liggen, factoren die bij het kind liggen en factoren in de omgeving waaronder stress en ondersteuning (Belsky, 1984).

Naar het directe verband tussen opvoedstress van moeder en de invloed daarvan op de mate van positieve disciplineren is tot op heden nog weinig onderzoek verricht. Wel is er onderzoek gedaan naar de invloeden van opvoedstress op de opvoedingsstijl van de ouder. Het blijkt dat stress in de opvoeding kan leiden tot meer autoritair en minder autoritair opvoedgedrag (Baker & Heller, 1996). Kinderen van ouders die in een hoge mate autoritair opvoedtechnieken inzetten, zijn over het algemeen vrolijker, meer sociaal vaardig, kunnen beter samenwerken en hebben meer zelfvertrouwen (Berk, 2006). Ouders met opvoedstress laten meer negatieve discipline en striktheid in de opvoeding zien wat kenmerkend is voor de autoritair opvoedingsstijl (Deater-Deckard, 1998; Pinderhughes, Dodge, Bates, Pettit, & Zelli, 2000). Het is mogelijk dat ouders met opvoedstress meer

negatieve interacties hebben met hun kinderen (Belsky, Woodworth, & Crnic, 1996; Deater-Deckard & Scarr, 1996). In het huidige onderzoek wordt verwacht dat de mate van positieve disciplinering afneemt als moeders meer opvoedstress ervaren.

Huidig Onderzoek

In huidig onderzoek zal gekeken worden naar de relatie tussen opvoedstress bij moeders, problemen in de sociaal-emotionele ontwikkeling van kleuters en in hoeverre positieve disciplinering een rol speelt binnen dit verband. Er wordt verwacht dat het ervaren van meer opvoedstress gepaard gaat met een minder frequent gebruik van positieve disciplinering wat de sociaal-emotionele ontwikkeling van de kleuter belemmert. In de analyse zal gecorrigeerd worden voor het opleidingsniveau van moeder en de sekse van het kind. Een hoger opleidingsniveau van moeder is positief gerelateerd aan een mindere mate van opvoedstress bij moeders (Coleman & Karraker, 2000). Ook is een hoger opleidingsniveau van moeder positief gerelateerd aan minder problemen in de sociaal-emotionele ontwikkeling van het kind (Hermanns, Öry, Schrijvers, Junger, & Blom, 2005). Over het algemeen ervaren moeders meer opvoedstress bij jongens (Scher & Sharabany, 2005) en jongens hebben meer problemen in de sociaal-emotionele ontwikkeling (Gilliom & Shaw, 2004; Schothorst & van Engeland, 1996).

Methode

Participanten

Aan dit onderzoek hebben de moeders van 245 kinderen tussen de 3.7 jaar en 5.5 jaar oud deelgenomen ($M = 4.80$, $SD = 5.76$). De groep van 245 kinderen bestond voor 51.2% uit meisjes ($n = 128$) en voor 48.2% uit jongens ($n = 118$). De leeftijd van de moeders loopt uiteen van 29 jaar tot 50 jaar ($M = 36.57$, $SD = 4.04$). De nationaliteit van de moeders was voor 98.0% Nederlands. Van de moeders was 66.4% hoog opgeleid; deze moeders hebben minstens een HBO-opleiding afgerond. Dit is in verhouding met het landelijke gemiddelde

van 30,0% erg hoog (CBS, 2011). In dit onderzoek lag het gezamenlijk bruto inkomen van 2.8% van de ouders tussen de 1250 en 2500 euro per maand. Binnen dit onderzoek hadden minstens 74.7% van de gezinnen een gezamenlijk bruto inkomen boven de 2500 euro per maand. Het gemiddelde bruto inkomen van een Nederlander is 2750 euro per maand (CPB, 2014).

Procedure

Voor dit onderzoek zijn de participanten geworven via kinderdagverblijven, peuterspeelzalen en kleuterscholen. De ouders ontvingen een wervingsbrief met daarbij een toestemmingsbrief. Na ontvangst van de toestemmingsbrief werden vragenboekjes naar de ouders gestuurd. Er werd hen gevraagd om deze binnen 2 weken ingevuld terug te sturen. Aan de participanten is gevraagd meerdere vragenlijsten in te vullen met betrekking tot de ontwikkeling en opvoeding van hun kind.

Meetinstrumenten

Opvoedstress. Om de mate van opvoedstress bij ouders te bepalen, is de verkorte Nijmeegse Ouderlijke Stress Index ([NOSI-K]; de Brock et al., 1992) door de ouders ingevuld. De NOSI-K bestaat uit 25 items die de mate van opvoedstress meten. Ouders konden op een 6-puntsschaal aangeven in hoeverre zij het eens waren met de voorgelegde stelling, lopend van 1 = *'helemaal mee oneens'* tot 6 = *'helemaal mee eens'*. Een voorbeelditem is: *'Het ouderschap over dit kind is moeilijker dan ik dacht dat het zou zijn'*. De betrouwbaarheid is hoog, Cronbach's alpha, $\alpha = .89$. Door de Commissie Testaangelegenheden Nederland [COTAN] is de NOSI-K in 1996 beoordeeld als voldoende voor betrouwbaarheid en goed voor de begrips- en criteriumvaliditeit (De Brock, Vermulst & Gerris, 1992). Moeders kregen een score toegewezen door het gemiddelde op de 25 items te berekenen. Een hoge score geeft aan dat de moeder veel stress ervaart.

Positieve disciplineren. Om te bepalen in welke mate ouders positieve disciplineren

toepassen, is de Comprehensive Early Childhood Parenting Questionnaire ([CECPAQ]; Verhoeven et al., 2010) door de ouders ingevuld. De CECPAQ bestaat uit 70 items, waarvan vijf items de positieve disciplineren meten. Ouders konden op een 6-puntsschaal aangeven in hoeverre zij het eens waren met de voorgelegde stelling, lopend van 1 = 'nooit' tot 6 = 'altijd'. Een voorbeelditem is: 'Ik leg mijn kind de gevolgen van zijn/haar gedrag uit'. De Cronbach's alpha is $\alpha = .67$. Op basis van de criteria van COTAN is de CECPAQ goed betrouwbaar te noemen (Evers et al., 2002). Moeders kregen een score toegewezen door het gemiddelde op de vijf items te berekenen. Een hoge score geeft aan dat de moeder veel positieve disciplineren strategieën hanteert.

Problemen in de sociaal emotionele ontwikkeling. Om problemen in de sociaal-emotionele ontwikkeling bij de kinderen te bepalen, is de Ages and Stages Questionnaire: Social-Emotional ([ASQ-SE]; Squires, Bricker & Twombly, 2002) door de ouders ingevuld. De sociaal-emotionele ontwikkeling wordt gemeten op het gebied van zelfregulatie, gehoorzaamheid, communicatie, adaptieve gedragingen, autonomie, affectie en interactie met andere mensen. Ook wordt de aanwezigheid van eventueel probleemgedrag gemeten (Squires et al., 2002). Van de vragenlijst zijn diverse leeftijdsversies. Gezien de leeftijdsrange van de kinderen in deze studie, zijn de leeftijdsversies van 48 en 60 maanden gebruikt waarvan 29 items overlappen: deze zijn meegenomen in dit onderzoek. Een voorbeelditem is: 'Kijkt uw kind naar u als u tegen hem praat?'. Ouders konden op een 3-puntsschaal aangeven in hoeverre zij het eens waren met de voorgelegde stelling (0 = 'vaak of altijd', 5 = 'soms', 10 = 'zelden of nooit'). De Cronbach's alpha is $\alpha = .55$. Uit Amerikaans onderzoek is gebleken dat de betrouwbaarheid van de gehele vragenlijst goed is te noemen (Squires et al., 2002). Moeders kregen een score toegewezen door het gemiddelde op de 29 items te berekenen. Een hoge score geeft aan dat er veel problemen gemeten worden binnen de sociaal-emotionele ontwikkeling van het kind.

Analyseplan

De data zullen geanalyseerd worden met SPSS 20 (Field, 2013). Om te onderzoeken of de relatie tussen opvoedstress van moeders en de problemen in sociaal-emotionele ontwikkeling van het kind gemedieerd wordt door positieve disciplineren die moeders toepassen, zal de procedure omschreven door Baron en Kenny (1986) gevolgd worden. Er wordt gekeken naar de correlatie tussen de volgende verbanden: 1. het verband tussen opvoedstress als onafhankelijke variabele en positieve disciplineren als afhankelijke; 2. het verband tussen de onafhankelijke variabele opvoedstress en de afhankelijke variabele sociaal-emotionele ontwikkeling van het kind; 3. het verband tussen de onafhankelijke variabele positieve disciplineren en de afhankelijke variabele sociaal-emotionele ontwikkeling van het kind. De gevonden correlatie moet significant zijn (afwijken van 0) om van mediatie spreken.

Wanneer uit correlatie-analyses blijkt dat aan deze voorwaarden wordt voldaan, wordt ten slotte een meervoudige regressieanalyse uitgevoerd om te onderzoeken in hoeverre positieve disciplineren de relatie tussen opvoedstress (onafhankelijke variabele) en problemen in de sociaal-emotionele ontwikkeling (afhankelijke variabele) medieert. Als de relatie tussen opvoedstress en problemen in de sociaal-emotionele ontwikkeling kleiner wordt na controle voor positieve disciplineren dan is er sprake van (partiële) mediatie.

Resultaten

In Tabel 1 worden de gemiddelden, standaarddeviaties en de correlaties tussen de verschillende variabelen weergegeven. Op de variabele opvoedstress scoren de participanten gemiddeld laag ($M = 1.76$, $SD = .54$), dit geeft aan dat er weinig opvoedstress wordt ervaren. Op de variabele positieve disciplineren wordt er gemiddeld hoog gescoord, wat betekent dat moeders aangeven regelmatig tot vaak positieve disciplineren toe te passen ($M = 4.79$, $SD = .55$). Een laag gemiddelde op de variabele problemen in de sociaal-emotionele ontwikkeling geeft aan dat moeders weinig sociaal-emotioneel probleemgedrag zien bij hun kind ($M =$

0.80, $SD = .58$).

De samenhang tussen de variabelen is aan de hand van een Pearson correlatieanalyse getoetst (Tabel 1). Moeders die meer opvoedstress ervaren, zien meer sociaal-emotionele problemen bij hun kind ($r = .51$, $p < .001$). Echter hangt de mate van opvoedstress niet samen met de mate van positieve disciplineren ($r = -.07$, $p = .28$). Daarnaast hangt positieve disciplineren van moeders niet samen met de sociaal-emotionele ontwikkeling van het kind ($r = -.12$, $p = .06$). Er is dus niet voldaan aan de voorwaarden van Baron en Kenny (1986) om het mediatiemodel – waarbij de relatie tussen opvoedstress van moeders en sociaal-emotionele ontwikkeling gemedieerd wordt door positieve disciplineren – te toetsen.

Tabel 1

Gemiddelden (M), standaarddeviaties (SD), Minimum scores, Maximum scores en correlaties tussen opvoedstress, positieve disciplineren en problemen in de sociaal-emotionele ontwikkeling (N=245)

Variabele	M	SD	Min	Max	1	2	3
1. Opvoedstress	1.76	.55	1.00	3.65	-	-.07	.51*
2. Positieve Disciplineren	4.79	.58	3.20	6.00		-	-.12
3. Sociaal-emotionele Problemen	0.97	1.08	0.00	3.28			-

* $p < .001$

Opvoedstress blijkt significant samen te hangen met problemen in de sociaal-emotionele ontwikkeling van het kind. Om dit verband verder te onderzoeken, is een hiërarchische regressieanalyse uitgevoerd met als afhankelijke variabele de sociaal-emotionele problemen van het kind en als onafhankelijke variabele opvoedstress van moeders. Binnen de hiërarchische regressieanalyse werd gecorrigeerd voor het opleidingsniveau van de moeder en de sekse van het kind.

Gezamenlijk verklaren opleidingsniveau van moeder, sekse van het kind en opvoedstress 26% van de variantie in de sociaal-emotionele problemen van het kind, $F(3,244) = 28.41, p < .001$ (Tabel 2). Hierbij leverden de controlevariabele -het geslacht van het kind ($\beta = -.06, p = .26$) en opleidingsniveau van moeder ($\beta = .01, p = .87$) geen significante bijdrage ($\Delta R^2 = 0.01, p > 0.005$). Met toevoeging van opvoedstress nam de proportie verklaarde variantie met 25% significant toe. Opvoedstress blijkt, na controle voor sekse van het kind en opleidingsniveau van de moeder, een significant positief effect te hebben op de sociaal-emotionele problemen ($\beta = .50, p < .001$). Naarmate moeders meer opvoedstress ervaren, worden bij hun kinderen meer sociaal-emotionele problemen gesignaleerd.

Tabel 2

Hiërarchische regressieanalyse: Opvoedstress van moeders als voorspeller van sociaal-emotionele problemen van het kind (N = 245)

Sociaal-emotionele problemen		
Voorspeller	ΔR^2	B
Stap 1	.01	
Geslacht kind ¹		-.06
Opleidingsniveau moeder ²		.01
Stap 2	.25	
Opvoedstress		.50*
Totale R^2	.26	

Noot: ¹ Geslacht kind is dummy-gecodeerd (0 = jongen); ² Opleidingsniveau loopt van 1= geen opleiding op tot 6 = universiteit, master of doctor)

* $p < .001$

Discussie en Conclusie

In deze studie is onderzoek gedaan naar de relatie tussen ervaren opvoedstress door moeders en de sociaal-emotionele ontwikkeling van hun kleuters. Hierbij is onderzocht wat de mogelijke rol van positieve disciplineren is binnen dit verband. Zoals verwacht gaat een hogere mate van opvoedstress van de moeder gepaard met meer problemen in de sociaal-emotionele ontwikkeling van het kind. Tegen de verwachtingen in is er geen verband gevonden tussen moederlijke positieve disciplineren en de sociaal-emotionele ontwikkeling van het kind. Ook is er geen verband tussen de opvoedstress en de mate van positieve disciplineren van moeder gevonden.

Een hogere mate van opvoedstress van de moeder gaat, zoals verwacht, gepaard met meer problemen in de sociaal-emotionele van het kind. Dit is in overeenstemming met eerder onderzoek (Bagner et al., 2009; Benzies et al., 2004; Hall et al., 2008; Renk et al., 2007). Ook na correctie voor de variabelen opleidingsniveau van moeder en sekse van het kind blijft dit verband bestaan. Mogelijk is er invloed van andere opvoedgedragingen die in dit onderzoek niet zijn meegenomen. Bekend is dat bij moeders met opvoedstress vaker sprake is van een autoritaire opvoedingsstijl (Baker & Heller, 1996). Negatieve disciplineren is een onderdeel van de autoritaire opvoedingsstijl. Voor vervolgonderzoek is het noodzakelijk om uit te sluiten dat het verband tussen opvoedstress van moeders en problemen in de sociaal-emotionele ontwikkeling van het kind komt door andere opvoedgedragingen. In huidig onderzoek is er slechts sprake van een cross-sectioneel design. Hierdoor kunnen geen uitspraken gedaan worden over de causaliteit van dit verband. Kindfactoren en een verstoorde interactie tussen ouder en kind kan zorgen voor meer opvoedstress (Abidin, 1995; Belsky, 1984; Deater-Deckard, 1998). Het is aan te bevelen voor vervolgonderzoek om de bidirectionaliteit en causaliteit van het verband tussen opvoedstress bij moeder en meer problemen in de sociaal-emotionele ontwikkeling van het kind te testen.

Positieve disciplinerings gaat in dit onderzoek niet gepaard met minder problemen in de sociaal emotionele ontwikkeling. Tevens is er geen verband gevonden tussen meer opvoedstress en minder gebruik van positieve disciplinerings. Een mogelijke verklaring voor het uitblijven van het effect is dat positieve disciplinerings slechts met vijf items is gemeten. Door het meten van vijf items wordt slechts een beperkt aantal technieken van positieve disciplinerings gemeten. Tevens wordt door de ASQ veel verschillende kindkenmerken gemeten. Er is een lage inconsistentie binnen de gebieden van de ASQ. Voor vervolgonderzoek wordt aangeraden om de mate van positieve disciplinerings middels een specifiekere manier te meten. Dit zou gemeten kunnen worden door een vragenlijst die kindkenmerken specifiek meet. Een andere verklaring voor het uitblijven van een verband met positieve disciplinerings is dat het een veranderingsproces is. Het kind leert door middel van o.a. belonen en inductie, waarin het kind verandert in de manier van doen (Kiff, Legua, & Zalewski, 2011; Krevans & Gibbs, 1996; Verhoeven et al., 2007; Verhoeven et al., 2010). Toekomstig longitudinaal onderzoek kan deze tekortkoming verhelpen.

Naast bovenstaande verklaringen kent huidig onderzoek nog een beperking. Er is gebruik gemaakt van een homogeen databestand. Het opleidingsniveau van moeders ligt hoog en er zijn nauwelijks allochtone participanten die deelnemen aan het onderzoek. Een hoger opleidingsniveau is van invloed op de mate van het ervaren van stress bij moeders en op minder problemen in de sociaal-emotionele ontwikkeling van het kind (Hermanns, et al., 2005). Allochtone moeders hebben vaker een lager opleidingsniveau dan autochtone jongeren (CBS, 2000). Bij vervolgonderzoek is het dan ook gewenst om gebruik te maken van een onderzoeksgroep die representatief is voor de gehele Nederlandse bevolking.

Ondanks de genoemde tekortkomingen heeft dit onderzoek ook een aantal positieve aspecten. Een positief aspect aan dit onderzoek is de omvang van de steekproef ($N = 245$). Grimm (1993) stelt dat minimaal 100 personen in een steekproef wenselijk is voor het

verkrijgen van nauwkeurige resultaten. Het tweede positieve aspect is dat dit een van de eerste studies is die kijkt naar de rol van positieve disciplineren binnen het verband tussen opvoedstress en problemen binnen de sociaal-emotionele ontwikkeling van het kind.

Dit onderzoek heeft ondanks genoemde tekortkomingen aangetoond dat opvoedstress samenhangt met meer problemen in de sociaal-emotionele ontwikkeling. Positieve disciplineren is in het huidige onderzoek geen verklarende variabele voor het verband tussen opvoedstress van moeders en meer problemen in de sociaal-emotionele ontwikkeling. In toekomstig onderzoek is het belangrijk om er achter te komen hoe de relatie tussen opvoedstress en problemen in de sociaal-emotionele ontwikkeling tot stand komt. Met dit resultaat kunnen ouders gericht worden ondersteund. Tevens kunnen ontdekte mediators uit vervolgonderzoek een aanknopingspunt vormen voor interventie- en/of preventieprogramma's bij problemen in de sociaal-emotionele ontwikkeling.

Referenties

- Abidin, R. R. (1995). *The Parenting Stress Index (3rd ed.)*. Psychological Assessment Resources: Odessa, FL.
- Anastopoulos, A. D., Rhoads, L. H., & Farley, S. E. (2006). Counseling and training parents. In R. A. Barkley (Ed.), *Attention-deficit hyperactivity disorder. A handbook for diagnosis and treatment*. New York: The Guilford Press.
- Bagner, D. M., Sheinkopf, S. J., Miller-Loncar, C., LaGasse, L. L., Lester, B. M., Liu, J., Bauer, C. R., Shankaran, S., Bada, H., & Das, A. (2008). The effect of parenting stress on child behaviour problems in high-risk children with prenatal drug exposure. *Child Psychiatry and Human Development, 40*, 73-84. doi:10.1007/s10578-008-0109-6
- Baker, B. L., & Heller, T. L. (1996). Preschool children with externalizing behaviors: experience of fathers and mothers. *Journal of Abnormal Child Psychology, 24*, 513-532. doi:10.1007/BF01441572
- Bakoula, C., Kolatis, G., Veltsista, A., Gika, A., & Chrousos, G. P. (2009). Parental stress affects the emotions and behaviour of children up to adolescence: A Greek prospective, longitudinal study. *Stress, 12*, 486-489. doi:10.3109/10253890802645041
- Bandura, A. (1977). *A Social Learning Theory*. New Jersey: Prentice Hall
- Baron, R. M., & Kenny, D. A. (1986). The moderator–mediator variable distinction in social psychological research: Conceptual, strategic, and statistical considerations. *Journal of Personality and Social Psychology, 51*, 1173–1182. doi:10.1037/00223514.51.6.1173
- van Beemen, L. (2001). *Ontwikkelingspsychologie (2e ed.)*. Groningen/ Houten: Wolters Noordhoff.
- Belsky, J. (1984). The determinants of parenting: A process model. *Child Development, 55*, 83-96. doi:10.1111/1467-8624.ep7405453

Belsky, J., Woodworth, S., & Crnic, K. (1996). Troubled family interaction during childhood.

Development and Psychopathology, 8, 477–495. doi:10.1017/S0954579400007227

Benzies, R. N., Harrison, M. J., & Magill-Evans, J. (2004). Parenting stress, marital quality, and child behavior problems at age 7 years. *Public Health Nursing*, 21, 111-121.

doi:10.1111/j.0737-1209.2004.021204.x

Berk, L. E. (2006). Socialization within the family. In: *Child development (7th ed.)*, (pp.

563-573). United States of America: Pearson Education, Inc.

de Brock, A. J. L. L. de, Vermulst, A. A, Gerris, J. R. M. & Abidin, R. R. (1992). *Nijmeegse*

Ouderlijke Stress Index. Handleiding experimentele versie. Lisse: Swets & Zeitlinger.

Calkins, S. D., Hungerford, A., & Dedmon, S. E. (2004). Mothers' interactions with

temperamentally frustrated infants. *Infant Mental Health Journal*, 25, 219-239.

doi:10.1002/imhj.20002

Centraal Bureau voor de Statistiek (2011). *Bevolking; kerncijfers*. Den Haag: CBS.

Centraal Bureau voor de Statistiek (2014). *Jaarrapport integratie 2014*. Den Haag: CBS.

Centraal Planbureau (2014). *CPB uitgebreide kerngegevens*. Geraadpleegd op:

<http://www.cpb.nl/cijfer/kerngegevens-2011-2014-voor-de-concept-mev-2014>

Coleman, P. K., Karraker, K. H. (2000). Parenting self-efficacy among mothers of school-age

children: Conceptualization, measurement, and correlates. *Family Relations*, 49, 13

24. doi:10.1111/j.1741-3729.2000.00013.x

Combs-Orme, T., Wilson, E. E., Cain, D. S., Page, T., & Kirby, L. D. (2003). Context based

parenting in infancy: Background and conceptual issues. *Child and Adolescent Social*

Work Journal, 20, 437-472. doi:10.1023/B:CASW.0000003138.32550.a2

Deater-Deckard, K. (1998). Parenting stress and child adjustment: Some old hypotheses and

new questions. *Clinical Psychology: Science and Practice*, 5, 314-332. doi:10.1111/j

.1468-2850.1998.tb00152.x

- Deater-Deckard, K. & Scarr, S. (1996). Parenting stress among dual-earner mothers and fathers: are there gender differences? *Journal of Family Psychology, 10*, 45–59.
doi:10.1037/0893-3200.10.1.45
- Evers, A., Van Vliet-Mulder, J. C., Resing, W. C. M., Starren, J. C. M. G., Van Alphen de Veer, R. J., & Van Boxtel, H. (2002). *COTAN: Testboek voor het onderwijs*. Amsterdam: NDC – Boom.
- Field, A. (2013). *Discovering Statistics Using SPSS (4de ed.)*. London: SAGE
- Gilliom, M., & Shaw, D. S. (2004). Codevelopment of externalizing and internalizing problems in early childhood. *Development and Psychopathology, 16*, 313–333.
doi:10.1017/S0954579404044530
- Glascoe, F. P., & Leew, S. (2010). Parenting behaviors, perceptions, and psychosocial risk: Impacts on young children's development. *Pediatrics, 125*, 313-319. doi:10.1542/peds.2008-3129
- Grimm, L. G. (1993). *Statistical applications for the behavioral sciences*. New York: Wiley
- Grusec, J. E. & Hastings, P. D. (2007) (Eds.). *Handbook of Socialization*. New York: Guilford Press.
- Hall, L. A., Rayens, M. K., & Peden, A. R. (2008). Maternal factors associated with child behaviour. *Journal of Nursing Scholarship, 40*, 124-130. doi:10.1111/j.1547-5069.2008.00216.x
- Hermanns, J., Öry, F., Schrijvers, G., Junger, M., & Blom, M. (2005). *Helpen bij opgroeien en opvoeden: eerder, sneller en beter. Een advies over vroegtijdige signalering en interventies bij opvoed- en opgroei problemen*. Utrecht: Inventgroep
- Hoffman, M. L. (2000). *Empathy and moral development: Implications for caring and justice*. Cambridge, England: Cambridge University Press.
- Johnson, C., Ironsmith, M., Snow, C. W., & Poteat, G. M. (2000). Peer acceptance and social

- adjustment in preschool and kindergarten. *Early Childhood Education Journal*, 27, 207-212. doi:10.1023/B:ECEJ.00000003356.30481.7a
- Karreman, A., Van Tuijl, C., Van Aken, M. A. G., & Deković, M. (2009). Predicting young children's interactions among effortful control, parenting, and child gender. *Merrill Palmer Quarterly*, 55, 111-134. doi:10.1353/mpq.0.0020
- Kievit, T. H., Tak, J. A., & Bosch, J. D. (2009). *Handboek psychodiagnostiek voor de hulpverlening aan kinderen*. Utrecht: De Tijdstroom Uitgeverij.
- Kiff, C. J., Legua, L. J., & Zalewski, M. (2011). Nature and nurturing parenting in the context of child temperament. *Clinical Child and Family Psychology Review*, 14, 251-301. doi: 10.1007/s10567-011-0093-4
- Kotchick, B. A., Forehand, R. (2002). Putting parenting in perspective: A discussion of the contextual factors that shape parenting practices. *Journal of Child and Family Studies*, 11, 255-269. doi:10.1023/A:1016863921662
- Krevans, J., & Gibbs, J. C. (1996). Parents' use of inductive discipline: Relations to children's empathy and prosocial behavior. *Child Development*, 67, 3263-3277. doi:10.1111/j.1467-8624.1996.tb01913.x
- Landry, S. H., Swank, P. R., Assel, M. A., Smith, K. E., & Vellet, S. (2001). Does early responsive parenting have a special importance for children's development or is consistency across early childhood necessary? *Developmental Psychology*, 37, 387-403. doi:10.1037/0012-1649.37.3.387
- Pinderhughes, E. E., Dodge, K. A., Bates, J. E., Pettit, G. S., & Zelli, A. (2000). Discipline responses: Influences of parents' socioeconomic status, ethnicity, beliefs about parenting, stress, and cognitive-emotional processes. *Journal of Family Psychology*, 14, 280-400. doi:10.1037/0893-3200.14.3.380
- Ramaswamy, V., & Bergin, C. (2009). Do reinforcement and induction increase prosocial

- behavior? Results of a teacher-based intervention in preschools. *Journal of Research in Childhood Education*, 23, 527. doi:10.1080/02568540909594679
- Renk, K., Roddenberry, A., Oliveros, A., & Sieger, K. (2007). The relation of maternal characteristics and perceptions of children to children's emotional and behavioural problems. *Child and Family Behavior Therapy*, 29, 37-57. doi:10.1300/J019v29n01_03
- Rimm-Kaufman, S. E., & Pianta, R. C. (2000). An ecological perspective on the transition to kindergarten: A theoretical framework to guide empirical research. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 21, 491-511. doi:10.1016/S0193-3973(00)00051-4
- Sanders, M. R. (2008). Triple P-positive parenting program as a public health approach to strengthening parenting. *Journal of Family Psychology*, 22, 506-517. doi: 10.103/0893-3200.22.3.506
- Scher, A., & Sharabany, R. (2005). Parenting anxiety and stress: Does gender play a part at 3 months of age? *Journal of Genetic Psychology*, 166, 203-213. doi: 10.3200/GNTP.166.2.203-214
- Schothorst, P. F., & van Engeland, H. (1996). Long-term behavioral sequelae of prematurity. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 35, 175-183. doi:10.1097/00004583-199602000-00011
- Squires, J., Bricker, D., & Twombly, E. (with Yockelson, S. Davis, M. S., & Kim, Y.) (2002). *Ages & Stages Questionnaires: Social-Emotional (ASQ:SE): A parent completed, child-monitoring system for social-emotional behaviors*. Baltimore: Paul H. Brookes Publishing
- Verhoeven, M., Junger, M., Van Aken, C., Deković, M., & Van Aken, M. A. G. (2007). Parenting during toddlerhood: Contributions of parental, contextual, and child characteristics. *Journal of Family Issues*, 28, 1663-1691. doi:10.1177/0192513X0730

-2098

- Verhoeven, M., Van Baar, A., Deković, M., & Bodden, D. (2010). *The development of a Comprehensive Early Childhood Parenting Questionnaire (CECPAQ)*. Unpublished manuscript
- Victor, M. A., Bernat, D. H., Bernstein, G. A., & Layne, A. E. (2006). Effects of parent and family characteristics on treatment outcome of anxious children. *Journal of Anxiety Disorders, 21*, 835–848. doi:10.1016/j.janxdis.2006.11.005
- Whittaker, J., Harden, J. B., See, H., Meisch, A., & Westbrook, T. (2011). Family risks and protective factors: Pathways to early head start toddler's social-emotional functioning. *Early Childhood Research Quarterly, 26*, 74-86 . doi:10.1016/j.ecresq.2010.04.007
- Wicks-Nelson, R., & Israel, A. C. (2014). *Abnormal child and adolescent psychology (8th edition)*. New Jersey: Pearson Education
- Williford, A. P., Calkins, S. D., & Keane, S. P. (2007). Predicting change in parenting stress across early childhood: Child and maternal factors. *Journal of Abnormal Child Psychology, 35*, 251-263. doi:10.1007/s10802-006-9082-3